

НЕНАД БИНГУЛАЦ*
ЈОКО ДРАГОЈЛОВИЋ**
Правни факултет за привреду и
правосуђе
Нови Сад

УДК 34(091):343.8(497.11)“1944/2014“
Монографска студија
Примљен: 12.04.2017
Одобрен: 15.05.2017
Страна: 275-289

РАЗВОЈ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ У ПЕРИОДУ НАКОН ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО ДАНАС

Сажетак: Током последње деценије законодавне промене које су се односиле на кривично законодавство маргинално су имале утицаја на санкције, али то није био случај у ранијим периодима развоја ове области права. У савременој историји, која се у одређеној мери може сматрати да обухвата период након Другог светског рата, кривично законодавство Југославије, а наравно и Србије као државе наследнице, имало је значајне промене по питању настајања и нестајања неких санкција. У овом истраживању сагледан је управо период развоја кривичних санкција непосредно након Другог светског рата па све до данас. Идеја рада је била не само да се прикаже њихов развој у смислу законодавног предвиђања већ и да се размотре поједини утицаји који су били од значаја. Циљ рада је да се са поменутих сагледавањем створи темељно знање развоја кривичних санкција у домаћем кривичном праву, како би се могло боље разумети са теоријског аспекта њихово позитивноправно предвиђање, али и у одређеној мери како би се могло предвидети њихов будући развој.

Кључне речи: кривичне санкције, развој кривичног права, правни утицаји, настајање кривичних санкција

Уводна разматрања

Након ратних година у Југославији у првој половини XX века нужно је било решавање многих егзистенцијалних питања која су скоро паралелно била са потребном уређења постојећих и стварањем нових законодавних решења поготово када је реч о кривичном законодавству.

У кривичном праву, током периода непосредно након Другог светског рата па све до усвајања последњих законодавних решења из ове области права, може се разликовати пет значајних етапа развоја кривичних санкција са гледишта разматрања врста кривичних санкција.

* nbingulac@pravni-fakultet.info

** jdragojlovic@pravni-fakultet.info

На основу анализе поменутог периода, може се видети да је у скоро свакој измени, или допуни кривичног законодавства долазило и до одређених промена у предвиђању кривичних санкција. Уводиле су се нове кривичне санкције и напуштале постојеће или је уследило њихово преквалификовање у друге облике кривичних санкција. На овакво стање, односно на ове промене, у значајној мери је утицао и друштвени развој, а у оквиру њега посебно би требало истакнути изградњу социјалистичког самоуправног система и положај човека у социјалистичком друштву, али и каснији прелазак на европско демократски систем вредности. Поред друштвеног развоја, на развој кривичног законодавства, утицало је и страно кривично законодавство, као и наука кривичног права. Једна од основних одлика у овом развоју је константно присутна тенденција за хуманизацијом кривичних санкција.¹

Значај овог рада се огледа у томе да се на прецизан начин прикаже целокупан развој кривичних санкција у некадашњој Југославији, односно данашњој Републици Србији, а све како би се могао препознати и боље разумети њихов будићи правац развоја.

Како би се претходно изнето могло постићи, потребно је посебно размотрити сваку од ових етапа развоја кривичних санкција.

Прва етапа развоја кривичних санкција – период од 1944. до 1951. године

Систем кривичних санкција у Југославији непосредно након Другог светског рата, успостављен је Уредбом о војним судовима од маја 1944. године.² У члану 16. Уредбе прописује се да ће војни судови изрицати казне и заштитне мере и то: а) строги укор, б) имовинску казну (новчану, у нарави, у делу), в) изгон из пребивалишта, г) лишење чина односно звања, д) уклањање са положаја, њ) принудни рад у трајању од три месеца до две године, е) тешки принудни рад у трајању од три месеца до две године па и више и ж) смртну казну. Уз наведене казне суд је могао да изрекне и губитак војничке части, губитак грађанске части на одређено време или заувек и конфискацију имовине. Законодавац није предвидео Уредбом казну затвора, највероватније из разлога што није постојала могућност за њено извршење услед немогућности организовања њеног спровођења, што је већ било познато у српској историји током периода примене Кривичног законика проте Матеје Ненадовића.

Из претходног произилази да је Уредбом прописано осам казни и три заштитне мере. Закон о врстама казни Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ), који је донет 1945. године, у члану 1. прописује следеће казне: а) новчану казну, б) принудни рад без лишења слободе, в) изгон из места преби-

¹ Срзентић, Никола, Стајић, Александар и Лазаревић, Љубиша, *Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије - општи део*, Савремена администрација, Београд, 1981., стр. 312.

² Уредба о војним судовима Народноослободилачке војске, Врховни штаб НОВ и ПОЈ, мај 1944. године.

валишта, г) губитак политичких и појединих грађанских права, д) губитак права на јавну службу, њ) забрана бављења одређеном делатношћу и занатом, е) губитак или снижење чина или звања, ж) лишење слободе, з) конфискација имовине, и) лишење слободе са принудним радом, ј) губитак држављанства и к) смртну казну. Поменуте казне могу изрећи грађански и војни судови, што је и прописано истим чланом.³

Након усаглашавања Закона о врстама казни ДФЈ из 1945. године са првим Уставом ФНРЈ из 1946. године (који је рађен по угледу на Устав СССР-а из 1936. године познатији као Стаљинов устав), што је уједно представљало и усклађивање са новонасталим променама у друштву, ситем кривичних санкција обухватао је, поред оних који су већ наведени из Закона о врстама казни ДФЈ из 1945. године, уз минималне измене и спајање неких казни, још и обавезу да се поправи штета. У том новоусглашеном закону под називом Закон о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године, уврштене су и одредбе према малолетним учиниоцима кривичног дела.⁴ Према њима је било прописано да се уместо казне, могу изрећи васпитне мере и то: а) предаја на васпитање родитељима или другим лицима која се о њима старају, б) укор и в) упућивање у васпитно-поправни дом.⁵ Као што се може видети, систем кривичних санкција је у том периоду чинило дванаест казни и три васпитне мере.

У Кривичном законнику ФНРЈ из 1947. године, у глави четири, предвиђале су се три врсте кривичних санкција: а) казне, б) здравствено заштитне мере и в) васпитне мере. Казне које се могу прописати су: а) смртна казна, б) лишење слободе са принудним радом, в) лишење слободе, г) поправни рад, д) губитак држављанства, њ) конфискација имовине, е) губитак грађанских права, ж) губитак чина, з) забрана бављења одређеним занимањем, и) протеривање, ј) новчана казна и к) поправљање штете. Може да се види да су опет уследиле одређене промене у систему казни, па тако некадашња казна принудног рада без лишења слободе је сада поправни рад и она се може заменити новчаном казном или сразмерном казном лишења слободе; а не може се изрећи према официрима, подофицирима, војним службеницима и војницима који су у активном саставу, али и народним милиционерима. Некадашња казна изгон из места пребивалишта сада омогућује, поред протеривања из места пребивалишта и протеривање из земље. Казна губитка политичких и појединих грађанских права која је прописивала лишење: а) активног и пасивног изборног права, б) права заузимања изборних функција у друштвеним организацијама, в) права ношења почасног звања, одличја и других јавних почести, г) права заузимања неке државне или ма које јавне службе или звања, д) права на пензију и помоћ из социјалног осигурања и њ) родитељског права; сада представља казну губитка грађанских права, а поред већ прописаног додатно је и губљење права јавног иступања; потребно је још назначити да је поменута казна обухватила и

³ Закон о врстама казни Демократске Федеративне Југославије, Службени лист ДФЈ, бр. 48/45.

⁴ Закон о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 66/46.

⁵ Перић Обрад, *Развој малолетничког кривичног права и решења заступљена у новом кривичном законодавству о малолетницима у Републици Србији*, Бранич - часопис Адвокатске коморе Србије, вол. 119, бр. 1-2, 2007., стр. 139.

некадашњу засебну казну губитка права на јавну службу. Некадашња казна забране бављења одређеном делатношћу и занатом сада има само други назив и то забрана бављења одређеним занимањем. Некадашња казна губитка или снижење чина или звања је замењена казном губитак чина и она се односи само на офицере и подофицере у активном својству.⁶

Када је реч о васпитним мерама, већ је истакнуто да се у Закону о врстама казни из 1945. године (односно у Закону о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године) прописују три васпитне мере, за разлику од Кривичног законика ФНРЈ из 1947. године у којем се прописују четири васпитне мере, и то: а) предавање родитељима или стараоцу са обавезом да над малолетником воде појачан надзор, б) упућивање у васпитну установу, в) смештај у васпитно-поправни дом и г) упућивање у медицинско-поправни завод. Поред једне више васпитне мере (бројчано гледано) разлика је и у томе што укор као васпитна мера више не постоји, али су зато уведене две нове и то: васпитна мера упућивања у васпитну установу којом се прописује да ће суд упутити малолетника у васпитну установу ако је то у интересу његовог васпитања или ако родитељи или старалац нису у могућности да обезбеде његово васпитање и школовање; и васпитна мера упућивања у медицинско-поправни завод којом се прописује да у случајевима када здравствено стање малолетника захтева лечење и медицинску негу, нарочито ако је душевно болестан, малолетник, слеп или глув, малолетник ће бити упућен у медицинско-поправни завод. Претходно изнето се предвиђа члановима 72, 74. и 76. Указано је на казне и на васпитне мере, стога потребно прецизирати и здравствено-заштитне мере.

Здравствено-заштитне мере предвиђају се чланом 79. и 80., а односе се на учиниоца кривичног дела за којег се утврди да је неурачунљив или да има смањену урачунљивост и да је његово понашање на слободи опасно. Тада суд може одредити упућивање у завод за душевно болесна лица или неки други завод за лечење.

Упоредним приказом Закона о врстама казни ДФЈ из 1945. године, Закона о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године и Кривичног законика ФНРЈ из 1947. године указано је на битне разлике у погледу прописаних кривичних санкција и тиме се завршава са анализом прве етапе развоја кривичних санкција у законодавству за период непосредно након Другог светског рата.

Друга етапа развоја кривичних санкција – период од 1951. до 1977. године

Друга етапа развоја кривичних санкција, у поменутом периоду, започиње доношењем Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године, јер су тада уследиле значајне измене у систему кривичних санкција.⁷

⁶ Кривични законик ФНРЈ из 1947. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 106/47, члан 34, члан 37, члан 48. и члан 51.

⁷ Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 13/51.

Једна од значајнијих измена у односу на Кривични законик ФНРЈ из 1947. године је смањење прописаних казни са дванаест на „свега“ седам. Члан 24. Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године прописује следеће казне: а) смртну казну, б) строги затвор, в) затвор, г) ограничење грађанских права, д) забрана бављења одређеним занимањем, њ) конфискација имовине и е) новчану казну. Разлика се може видети и у томе што се уместо здравствено-заштитних мера (како је било прописано у Кривичном законнику ФНРЈ из 1947. године) сада користи термин мере безбедности. Оне су прописане у глави пет, Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године, и то су: а) упућивање у завод ради чувања и лечења, б) одузимање предмета и в) протеривање из земље. Разлика се може уочити и у васпитним мерама, па је тако у Кривичном законнику ФНРЈ из 1951. године, прописано четири васпитне мере и то: а) предаја родитељима или стараоцу, б) упућивање у васпитну установу, а ако је малолетник глувонем или слеп упутиће се у завод за глувонеме и следе, в) укор и г) упућивање у васпитно-поправни дом. Претходно изнето се предвиђа члановима 65. и 68. У Кривичном законнику ФНРЈ из 1947. године било је исто предвиђено четири васпитне мере, с тим да је у односу на тај закон изостављена васпитна мера упућивања у медицинско-поправни завод, али је додат укор као васпитна мера.

Наредне измене система кривичних санкција уследиле су Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године.⁸

На самом почетку потребно је назначити да се поред постојећих кривичних санкција уврштава још једна, тако да систем кривичних санкција прописује четири кривичне санкције и то: а) казне, б) мере безбедности, в) васпитне мере и г) судску опомену. Закон предвиђа (члан 26) да се судска опомена, као засебна кривична санкција, може изрећи за кривична дела за која је прописана казна затвора до једне године или новчана казна и то ако постоје одређене олакшавајуће околности. У Закону о изменама и допунама кривичног законика из 1959. године чланом 5. се прописују следеће казне: а) смртна казна, б) строги затвор, в) затвор, г) конфискација имовине и д) новчана казна. Може да се види да је број казни смањен на пет са седам колико је било прописано Кривичним закоником ФНРЈ из 1951. године, а изостављене су: казна ограничења грађанских права и казна забране бављења одређеним занимањем. Када је реч о мерама безбедности, поред већ постојећих (које су биле прописане у Кривичном законнику ФНРЈ из 1951. године) прописују се (члановима 36. и 38) још и: а) обавезно лечење алкохоличара и наркомана, б) забрана бављења одређеним занимањем, в) одузимање возачке дозволе и г) одузимање имовинске користи. Овим се може закључити да се укупно прописује седам мера безбедности. У Закону о изменама и допунама кривичног законика из 1959. године (члан 41) видне су знатне измене по питању васпитних мера јер се у потпуности мења шеста глава која их прописује и уређује. Измене се не односе само на повећан број (са четири васпитне мере, како је то прописивао Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, на чак осам) већ се разлика може видети и у њихо-

⁸ Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 30/59.

вој класификацији. У изменама и допунама кривичног законика оне су груписане у три врсте и то: а) дисциплинске мере, у које спадају: (а₁) укор и (а₂) упућивање у дисциплински центар за малолетнике, б) мере појачаног надзора, у које спадају: (б₁) појачан надзор од стране родитеља или старатеља, (б₂) појачан надзор у другој породици и (б₃) појачан надзор органа старатељства и в) заводске мере у које спадају: (в₁) упућивање у васпитну установу, (в₂) упућивање у васпитно-поправни дом и (в₃) упућивање у установу за дефектне малолетнике. Потребно је још истаћи да се старијим малолетницима може изрећи казна малолетничког затвора. Она не може бити краћа од једне године нити дужа од десет година. Казна малолетничког затвора се може изрећи за кривично дело за које је прописана казна тежа од пет година строгог затвора, а због тешких последица дела и високог степена кривичне одговорности не би била оправдана примена васпитне мере.

У кривичном законодавству, 1962. године, уследила је још једна промена система кривичних санкција и то доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног законика.⁹ Једна од измена се односила и на мере безбедности тако да се поред до сада прописаних мера, прописује и мера безбедности забране јавног иступања. Тиме, систем кривичних санкција, прописује укупно осам мера безбедности.

Упоредним приказом и анализом Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са његовим изменама и допунама из 1959. године и 1962. године могу се видети значајне промене у систему кривичних санкција у виду тенденције смањивања броја казни, али и повећавања броја мера безбедности и васпитних мера. Обрађена етапа, у којој је акценат био на развоју кривичних санкција, значајна је и по томе што је у том периоду извршена кодификација кривичног законодавства (доношењем Кривичног законика ФНРЈ, 2. марта 1951. године). За своје време, изузетно напредан Кривични законик остао је на снази до 1977. године, када је из политичких разлога замењен са Кривичним законом СФРЈ, шест републичких кривичних закона и два покрајинска кривична закона, чиме је нестало јединство кривичног законодавства Југославије.¹⁰ Овим се и завршава са анализом друге етапе развоја кривичних санкција у законодавству у периоду након Другог светског рата.

Трећа етапа развоја кривичних санкција - период из 1976. године

Трећа етапа развоја кривичних санкција, у поменутом периоду, започиње доношењем Кривичног закона СФРЈ 1976. године.¹¹

У члану 5. поменутог Закона, прописују се кривичне санкције којих има четири и то: а) казна, б) условна осуда и судска опомена, в) мере безбедности и

⁹ Закон о изменама и допунама Кривичног законика ФНРЈ из 1962. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 31/62.

¹⁰ Тишма, Младен, *Кривична дела против оружаних снага у домаћем и упоредном законодавству*, Војно дело, зима/2011, стр. 169.

¹¹ Кривични закон СФРЈ из 1976. године, Службени лист СФРЈ, бр. 44/76.

г) васпитне мере. Разлика у односу на Кривични законик ФНРЈ из 1951. године са изменама и допунама из 1959. и 1962. године је томе што се поред судске опомене, као самосталне кривичне санкције, прописује и условна осуда. Њихов однос је у одређеној мери алтернативног карактера, па се оне не могу сагледавати ни као две различите кривичне санкције, нити као једна. Могуће их је, уствари, сврстати у мере упозорења иако се оне тако не прописују у поменутом члану 5. Решење ове недоумице је пронађено у члану 51. у коме се истиче да у оквиру опште сврхе кривичних санкција, сврха условне осуде и судске опомене је да се према кривично одговорном учиниоцу не примени казна за мање друштвено опасна дела, када то није нужно ради кривичноправне заштите и када се може очекивати да ће упозорење уз претњу казне (условна осуда) или само упозорење (судска опомена) довољно утицати на учиниоца да више не врши кривична дела. Мање разлике се могу увидети и код прописаних казни. По Кривичном закону СФРЈ из 1976. године прописано је четири казне и то: а) смртна казна, б) затвор, в) новчана казна и г) конфискација имовине, за разлику од претходног Закона који је прописивао пет казни. Казна која више није била уврштена у систем кривичних санкција је казна строгог затвора. Код мера безбедности могу се приметити значајне разлике између Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са његовим изменама и допунама из 1959. године и 1962. године и Кривичног закона СФРЈ из 1976. године. Бројчано гледано и даље се прописује осам мера безбедности с тим да су неке проширене, а има и новописаних, па се тако поменути закон у члану 61. прописују следеће мере безбедности: а) обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи, б) обавезно психијатријско лечење на слободи, в) обавезно лечење алкохоличара и наркомана, г) забрана вршења позива, делатности или дужности, д) забрана јавног иступања, њ) забрана управљања моторним возилом, е) одузимање предмета и ж) протеривање странаца из земље. Када је реч о васпитним мерама, Кривични закон СФРЈ из 1976. године прописује у члану 75. да постоје: а) дисциплинске мере, б) мере појачаног надзора и в) заводске мере али не прописује појединачне васпитне мере. Прописивање је у оквиру надлежности република и аутономних покрајина, па се тим законима прописују следеће васпитне мере: а) укор, б) упућивање у дисциплински центар, в) појачан надзор родитеља, усвојиоца или стараоца, г) појачан надзор у другој породици, д) појачан надзор органа социјалног старања, њ) појачана брига и надзор, е) појачана брига и надзор уз дневни боравак у васпитној установи, ж) упућивање у васпитну установу, з) упућивање у васпитно-поправни дом и и) упућивање у установу за лечење и оспособљавање.¹² Потребно је поменути да институт малолетничког затвора није имао промене.

На основу до сада изнетог, може се видети да трећу етапу развоја кривичних санкција у законодавству, у периоду који се обрађује, искључиво обележава доношење Кривичног закона СФРЈ из 1976. године и начин на који су прописане кривичне санкције. У упоредном приказу и анализом Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са његовим изменама и допунама из 1959. и

¹² Срзентић, Никола, Стајић, Александар и Лазаревић, Љубиша, *op.cit.*, стр. 314.

1962. године и већ поменутог Кривичног закона СФРЈ указано је на промене у систему кривичних санкција, чиме се и завршава са анализом треће етапе развоја кривичних санкција у периоду након Другог светског рата.

Четврта етапа развоја кривичних санкција - период након 1976. до 2005. године

Наредна етапа, односно четврта етапа, развоја кривичних санкција обележена је кривичним законодавством Савезне Републике Југославије и Републике Србије. У Кривичном закону Савезне Републике Југославије извршене су битне измене и допуне, почев од промене назива па све до суштинских промена. Укупно је начињено седамнаест измена и допуна и то десет у периоду од 1976. до 1990. године (објављене у Службеном листу СФРЈ), шест измена и допуна у периоду од 1992. до 2001. године (објављене у Службеном листу СРЈ) и једна измена и допуна из 2003. године (објављена у Службеном гласнику РС). По приказаним службеним листовима (гласнику) могу се видети промене у друштву, на политичкој сцени али и хронолошки приказ нестајања и настајања државе. Након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, тадашњи Кривични закон СФРЈ је у потпуности задржан и у Савезној Републици Југославији. По истом принципу задржан је и Кривични закон Социјалистичке Републике Србије, који је чинио део система кривичног законодавства. Код промена поменутог Кривичног закона потребно је указати на Закон о изменама Кривичног закона Социјалистичке Републике Србије из 1992. године којим се прописује промена назива закона са постојећег на Кривични закон Републике Србије.¹³ Значајнија промена, по питању кривичних санкција, у поменутом Кривичном закону уследила је доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994. године у којем се додаје члан 2а. под називом смртна казна у којем се прецизније одређује прописивање смртне казне.¹⁴ Код савезног закона, првенствено је потребно указати да су задржане све кривичне санкције које су биле прописане и у Кривичном закону СФРЈ из 1976. године, односно, чланом 5. се и даље прописују четири кривичне санкције и то: а) казна, б) условна осуда и судска опомена, в) мере безбедности и г) васпитне мере. Прве значајније измене задржаног Кривичног закона СФРЈ из 1976. године уследиле су са Законом о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године.¹⁵ У члану 34. прописују се само две казне и то: а) затвор и б) новчана казна, за разлику од Кривичног закона СФРЈ из 1976. године који је прописивао четири казне. Казне које се више не прописују су а) смртна казна и б) конфискација имовине. Од изузетне

¹³ Закон о изменама Кривичног закона Социјалистичке Републике Србије из 1992. године, Службени гласник РС, бр. 49/92.

¹⁴ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994. године, Службени гласник РС, бр. 47/94.

¹⁵ Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године, Службени лист СРЈ, бр. 61/01.

је важности да се нагласи, да у овом периоду развоја кривичних санкција, први пут се не прописује смртна казна кривичним законодавством, другим речима, од 2001. године, односно од 2002. године због ступања на снагу закона, у Републици Србији не постоји више смртна казна. Поменуто укидање прописује се и Кривичним законом Републике Србије из 2002. године, брисањем члана 2а. о смртној казни.¹⁶ За разлику од казни, код условне осуде и судске опомене, нису уследиле промене. Законом о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године, прописује седам мера безбедности за разлику од Кривичног закона СФРЈ из 1976. године који је прописивао осам. Изостављена мера безбедности је забрана јавног иступања. Остало нам је још да укажемо и на васпитне мере. Код васпитних мера, нису уследиле промене у односу на Кривични закон СФРЈ из 1976. године, па се тако у члану 75. прописују следеће мере: а) дисциплинске мере, б) мере појачаног надзора и в) заводске мере али се не прописују појединачне васпитне мере. Појединачно прописивање је садржано у другим савезним законима и законима република, а то је и прописано у члану 71. Кривичног закона СРЈ.¹⁷ Кривични закон Републике Србије је прописивао у члану 12. следеће васпитне мере малолетним учиниоцима кривичног дела: а) дисциплинске мере: укор или упућивање у дисциплински центар за малолетнике, б) мере појачаног надзора: од стране родитеља или старатеља, у другој породици или од стране органа старатељства и в) заводске мере: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом или у специјалну установу.¹⁸ Наредна значајна промена уследила је са доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године.¹⁹ Прва измена је у промени назива закона, који сада гласи Основни кривични закон. Пре него што се настави са анализом и указивањем на даље промене, од значаја је да се појасни потреба за променом назива закона. Потребно је подсетити да је Кривични законик ФНРЈ из 1951. године који је, између осталог, био значајан и по томе што је у том периоду успоставио кодификацију кривичног законодавства, замењен Кривичним законом СФРЈ из 1976. године којим је нестало јединство кривичног законодавства Југославије (о чему је већ било речи). С обзиром да је Савезна Република Југославија наставила са коришћењем поменутог закона, наставио се континуитет и са нејединственом кодификацијом, па је тако кривично законодавство сачињавало Кривични закон СРЈ и кривични закони република (Србије и Црне Горе). Због поменутог је и начињена промена у имену кривичног закона. Након овог малог екскурса, који

¹⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 2002. године, Службени гласник РС, бр. 10/02.

¹⁷ Кривични закон СРЈ из 2001. године, Службени лист СФРЈ, бр.44/76-1329, 36/77-1478, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63, 38/90-1217, 45/90-1340, 54/90-1773 и Службени лист СРЈ, бр. 35/92-651, 37/93-816, 24/94-273,61/01.

¹⁸ Кривични закон Републике Србије из 2003. године, Службени гласник СРС. бр. 26/77-1341, 28/77-1566, 3/77-2213, 20/79-1059, 24/84-1233, 39/86-2739, 51/87-2421, 6/89-406, 42/89-1401, 21/90-888 и Службени гласник РС, бр.16/90-468, 49/92-1664, 23/93-817, 67/93-3110, 47/94-1465 и 17/95-529, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 и 67/03.

¹⁹ Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године, Службени лист СРЈ, бр. 39/03.

је био неопходан, потребно је наставити са даљим указивањем и анализом развоја кривичних санкција које су уследиле са Законом о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године. Поред указивања на промену назива закона (члан 1), наредна битна измена се односи на врсте казни, па се тако прописују три казне. Поред две које су већ постојале (казна затвора и новчана казна), Законом о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године у члану 3. (који се односи на члан 34. сада већ Основног кривичног закона), поново се прописује и конфискација имовине. По питању осталих кривичних санкција, нису уследиле промене у односу на претходни закон.

Из до сада изнетог, може да се види да је четврту етапу развоја кривичних санкција обележило кривично законодавство Савезне Републике Југославије од 1976. до 2003. године и (Социјалистичке) Републике Србије, посебно из 1994. године и 2002. године. За најзначајнију промену у овој етапи може се навести (поред промене назива кривичних закона) укидање смртне казне. Овим се завршава са анализом четврте етапе развоја кривичних санкција у периоду након Другог светског рата.

Пета етапа развоја кривичних санкција - период од 2005. године

Последњу етапу, односно пету етапу, обележава доношење Кривичног законика Републике Србије из 2005. године чиме је поново успостављена кодификација кривичног законодавства. Након ступања на снагу 1. јануара 2006. године престали су да важе Основни кривични закон и Кривични закон Републике Србије.²⁰

Пре него што се започне са анализом и упоредним приказом са претходним законима, од значаја је да се укаже да је нови Кривични законик систематизован (подељен) на општи и посебни део. У општем делу налази се одређивање и дефинисање општих појмова, док се у посебном делу уређују кривична дела и прописују се санкције. Иако постоје два дела у Кривичном законнику, они се не могу сагледавати засебно. Кривични законик Републике Србије из 2005. године прописује четири кривичне санкције и то: а) казне, б) мере упозорења, в) мере безбедности и г) васпитне мере. Чланом 43. прописују се четири казне и то: а) казна затвора, б) новчана казна, в) рад у јавном интересу и г) одузимање возачке дозволе.²¹ Већ може да се види да постоји разлика у односу на Основни кривични закон (некадашњи Кривични закон СРЈ са свим изменама и допунама), почев од броја прописаних казни, којих је било три, али и у врсти казни. Поред две које су задржане (казна затвора и новчана казна)

²⁰ Основни кривични закон, Службени лист СФРЈ, бр. 44/76, 46/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 и 54/90, Службени лист СРЈ, бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94 и 61/01, Службени гласник РС, бр. 39/03 и Кривични закон Републике Србије из 2003. године, Службени гласник СРС, бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89 и 42/89, Службени гласник РС, бр. 21/90, 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 и 67/03.

²¹ Кривични законик Републике Србије из 2005. године, Службени гласник РС, бр. 85/2005.

више се не прописује казна конфискација имовине, али прописују се и две нове казне. Кривични законик Републике Србије из 2005. године прописује као наредну кривичну санкцију мере упозорења и то: а) условну осуду и б) судску опомену. Суштински гледано и у Основном кривичном закону, али и у претходним законима почев од Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са његовим изменама и допунама из 1959. и 1962. године, поред судске опомене, као самосталне кривичне санкције, прописује се и условна осуда, с тим да је њихов однос у одређеној мери алтернативног карактера, па се оне не могу сагледавати ни као две различите кривичне санкције, нити као једна. Иако се у законима никада нису прописивале као мере упозорења (све до Кривични законик Републике Србије из 2005. године) оне су се под њих увек могле подвести анализирањем чланова о сврси условне осуде и судске опомене. Наредна кривична санкција коју прописује Кривични законик Републике Србије из 2005. године је мера безбедности. Поменути закон се прописује девет мера безбедности и то: а) обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи, б) обавезно психијатријско лечење на слободи, в) обавезно лечење наркомана, г) обавезно лечење алкохоличара, д) забрана вршења позива, делатности и дужности, њ) забрана управљања моторним возилом, е) одузимање предмета, ж) протеривање странца из земље и з) јавно објављивање пресуде. Може се видети да за разлику од Основног кривичног закона, који је прописивао седам мера безбедности, Кривични законик Републике Србије из 2005. године прописује две више, с тим да је некадашња мера безбедности обавезног лечења алкохоличара и наркомана представљала једну меру безбедности, док су у новом закону то две засебне мере безбедности. Разлика између ова два закона је видљива и у новописаној мери безбедности јавног објављивања пресуде. Наредне промене кривичних санкција, прецизније речено, мера безбедности, уследиле су Законом о изменама и допунама Кривичног законика (72/09) из 2009. године,²² којим се прописује још једна мера безбедности и то забрана приближавања и комуникације са оштећеним, док се Законом о изменама и допунама Кривичног законика (111/09) из 2009. године прописује и мера безбедности забрана присуствовања одређеним спортским приредбама.²³ Може се закључити да Кривични законик Републике Србије са две измене и допуне из 2009. године укупно прописује једанаест мера безбедности, за разлику од Основног кривичног закона, којим се прописивало седам мера безбедности. Када је реч о васпитним мерама, Кривични законик Републике Србије, што се може и видети у члану 4. став 3, директно не прописује које се мере могу изрећи малолетнику, већ упућује на посебан закон. У Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица уређују се васпитни налози и кривичне санкције које се могу изрећи малолет-

²² Закон о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2009. године, Службени гласник РС, бр. 72/2009.

²³ Закон о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2009. године, Службени гласник РС, бр. 111/2009.

ницима.²⁴ Васпитни налози који се могу изрећи малолетнику су: а) поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела, б) редовно похађање школе или редовно одлажење на посао, в) укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, г) подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и д) укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту. Истим законом се предвиђају и кривичне санкције које се могу изрећи малолетнику и то: а) васпитне мере, б) казна малолетничког затвора и в) мере безбедности. Васпитне мере које прописује закон су: а) мере упозорења и усмеравања: (а₁) судски укор и (а₂) посебне обавезе, б) мере појачаног надзора: (б₁) појачан надзор од стране родитеља, усвојоца или стараоца, (б₂) појачан надзор у другој породици, (б₃) појачан надзор од стране органа старатељства и (б₄) појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника, в) заводске мере: (в₁) упућивање у васпитну установу, (в₂) упућивање у васпитно-поправни дом и (в₃) упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање. Упоређивањем поменутих васпитних мера са онима које су прописане у Основном кривичном закону (односно некадашњем Кривичном закону СРЈ са изменама и допунама) и у Кривичном закону Републике Србије могу се видети да су начињене знатне промене у прописивању васпитних мера, првенствено у проширивању појединих мера, али и у прописивању нових. Казна малолетничког затвора је прописана чланом 28. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица и може се изрећи старијем малолетнику који је учинио кривично дело за које је прописана казна затвора тежа од пет година. Казна малолетничког затвора се може изрећи и због високог степена кривице, природе и тежине кривичног дела, а да не постоји оправданост изрицања васпитне мере. Малолетним учиниоцима кривичних дела могу се изрећи мере безбедности које су и предвиђене чланом 79. Кривичног законика Републике Србије (о којима је већ било речи), с тим да се не може изрећи мера забране вршења позива, делатности или дужности.

Упоредном анализом Кривичног законика Републике Србије са Основним кривичним законом и Кривичним законом Републике Србије и указивањем на развој кривичних санкција у Кривичном законнику Републике Србије завршен је приказ развоја кривичних санкција у периоду након Другог светског рата. Пету етапу поменутог развоја, дефинитивно је обележило доношење новог Кривичног законика којим је поново успостављена кодификација кривичног законодавства Републике Србије, али и прописивање и уређивање кривичних санкција.

²⁴ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица из 2005. године, Службени гласник РС, бр. 85/2005.

Закључна разматрања

Указана је потреба сагледавања развоја некадашњих кривичних санкција, односно кривичних санкција које и данас постоје, како би се у потпуности могао разумети данашњи систем кривичних санкција у смислу разликовања врста. Период који је обрађен је непосредно након Другог светског рата па све до данас, односно од доношења Уредбе о војним судовима из маја 1944. године па све до последњих измена и допуна Кривичног законика Републике Србије из 2014. године. Назначени период, као што се могло и видети, груписано је у пет етапа, а свака етапа је обележила одређени развој кривичних санкција у законодавству.

Разлог препознавања толико етапа оправдано је следећим: прва етапа започиње успостављањем кривичних санкција 1944. године Уредбом о војним судовима која садржи свега 35. чланова, а с обзиром да је то период непосредно након Другог светског рата очекиван је развој у овој области паралелно са развојем друштва. Поменута етапа се окончава 1951. године и доношењем Кривичног законика ФНРЈ којим је успостављена кодификација кривичног законодавства чиме уједно започиње друга етапа. Наведеним Законом начињене су значајне промене у систему кривичних санкција у виду смањивања броја казни, али повећавања броја мера безбедности и васпитних мера, те и на основу тога представља засебан период у развоју кривичних санкција. Поменуто је од значаја и представља хронолошки гледано другу етапу. Трећа етапа, је сагледана кроз развој кривичних санкција у Кривичном закону СФРЈ из 1976. године којим је нестало јединство кривичног законодавства јер се (из политичких разлога) прописивало поред савезног кривичног закона и шест републичких кривичних закона и два покрајинска кривична закона. Четврту етапу условиле су друштвене и државне промене на релацији СФРЈ-СРЈ-СЦГ-РС које су утицале и на развој кривичних санкција. Може истаћи да је уследило и укидање смртне казне у кривичном законодавству током тог периода. Поменуто етапа траје све до доношења Кривичног законика Републике Србије којим се поново успоставља кодификација кривичног законодавства и на основу тога се може сврстати у пету етапу посматрано у смислу развоја кривичних санкција у периоду од Другог светског рата.

Литература:

1. Закон о врстама казни Демократске Федеративне Југославије, Службени лист ДФЈ, бр. 48/45.
2. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994. године, Службени гласник РС, бр. 47/94.
3. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 2002. године, Службени гласник РС, бр. 10/02.
4. Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године, Службени лист СРЈ, бр. 61/01.

5. Закон o izmenama i dopunama Krivičnog zakona SRJ iz 2003. godine, Službeni list SRJ, br. 39/03.
6. Закон o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1959. godine, Službeni list FNRJ, br. 30/59.
7. Закон o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije iz 2009. godine, Službeni glasnik RS, br. 72/2009.
8. Закон o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije iz 2009. godine, Službeni glasnik RS, br. 111/2009.
9. Закон o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika FNRJ iz 1962. godine, Službeni list FNRJ, br. 31/62.
10. Закон o izmenama Krivičnog zakona Socijalističke Republike Srbije iz 1992. godine, Službeni glasnik RS, br. 49/92.
11. Закон o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica iz 2005. godine, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.
12. Закон o potvrdi i izmenama Zakona o vrstama kazni iz 1946. godine, Službeni list FNRJ, br. 66/46.
13. Krivični zakon Republike Srbije iz 2003. godine, Službeni glasnik SRS. br. 26/77-1341, 28/77-1566, 3/77-2213, 20/79-1059, 24/84-1233, 39/86-2739, 51/87-2421, 6/89-406, 42/89-1401, 21/90-888 i Službeni glasnik RS, br. 16/90-468, 49/92-1664, 23/93-817, 67/93-3110, 47/94-1465 i 17/95-529, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 i 67/03.
14. Krivični zakon SRJ iz 2001. godine, Službeni list SFRJ, br. 44/76-1329, 36/77-1478, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63, 38/90-1217, 45/90-1340, 54/90-1773 i Službeni list SRJ, br. 35/92-651, 37/93-816, 24/94-273, 61/01.
15. Krivični zakon SFRJ iz 1976. godine, Službeni list SFRJ, br. 44/76.
16. Krivični zakonik Republike Srbije iz 2005. godine, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.
17. Krivični zakonik FNRJ iz 1947. godine, Službeni list FNRJ, br. 106/47.
18. Krivični zakonik FNRJ iz 1951. godine, Službeni list FNRJ, br. 13/51.
19. Osnovni krivini zakon, Službeni list SFRJ, br. 44/76, 46/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 i 54/90, Službeni list SRJ, br. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94 i 61/01, Službeni glasnik RS, br. 39/03 i Krivini zakon Republike Srbije iz 2003. godine, Službeni glasnik SRS, br. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89 i 42/89, Službeni glasnik RS, br. 21/90, 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 i 67/03.
20. Perić Obrad, *Razvoj maloletničkog krivičnog prava i rešenja zastupljena u novom krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u Republici Srbiji*, Branič - časopis Advokatske komore Srbije, vol. 119, br. 1-2, 2007., str. 133-147.
21. Srzentić, Nikola, Stajić, Aleksandar i Lazarević, Ljubiša, *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije - opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 1981.
22. Tišma, Mladen, *Krivična dela protiv oružanih snaga u domaćem i uporednom zakonodavstvu*, Vojno delo, zima/2011, str. 165-183.
23. Uredba o vojnim sudovima Narodnooslobodilačke vojske, Vrhovni štab NOV i POJ, maj 1944. godine.

DEVELOPMENT OF CRIMINAL SANCTIONS IN THE REPUBLIC OF SERBIA IN THE PERIOD AFTER WORLD WAR UNTIL TODAY

Summary: During the last decade the legislative changes that were related to the criminal legislation had marginally affected the sanctions, but that was not the case in earlier periods of the development of this area of law. In modern history, which to a certain extent can be considered to cover a period after the Second World War, the criminal legislation of Yugoslavia, and of course Serbia as the successor state, had a significant change in terms of the formation and disappearance of some sanctions. In this research, the period of development of criminal sanctions immediately after the Second World War until today has been reviewed. The idea of research was not only to show their development in terms of legislative predictions but also to consider the individual influences that were of importance. Aim of the study is to create the aforementioned reviewing basic knowledge of the development of criminal sanctions in domestic criminal law, in order to better understand the theoretical aspects of their legal positive predictions, but also to some extent in order to anticipate their future development.

Key words: criminal sanctions, the development criminal law, the legal effects, the formation of criminal sanctions